

Geliş Tarihi / Received Date
12.08..2022

Kabul Tarihi / Accepted Date
07.03.2023

Übey B. Ka'b'ın Kıraat İlmindeki Yeri Ve Ona Atfedilen Kıraatlerin İncelenmesi

The Place of Ubay. Qa'b in Recitation and the Examination of the Qıraat Attributed to Him

Nesrişah SAYLAN¹

Öz

Sahabenin önde gelen şahsiyetlerinden biri Übey b. Ka'b'dır. O, Kur'an'a olan hizmetiyle ve Hz. Peygamber'in Medine'de ilk vahiy kâtibi olmasıyla tanınmıştır. Übey, bizzat Hz. Peygamber'in (s.a.s) kendisinden Kur'an'ı arz yoluyla almış ve onun döneminde Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir. Kur'an'ı öğrenme ve ezberlemedeki ilgisi nedeniyle Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuş ve kendisine "seyyidü'l-kurrâ" lakabı verilmiştir. Ayrıca Übey, birinci tabakada yer alan kurrâ sahabîlerden de biridir. Bu özelliği nedeniyle kıraat imamlarının çoğunun senesinde yer almıştır. Onu kıraat ilminde ön plana çıkaran bir diğer özelliği ise Übey'in kendisine ait bir mushafının bulunmasıdır. Bu çalışmada Übey b. Ka'b'a nisbet edilen kıraat vecihleri incelenmiş ve bunların tefsirde ifade ettiği değer hakkında bilgi verilmiştir. Bu okuyuşların bir kısmı aynı anlamı ifade ederek ayetin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmamaktadır. Diğer bir kısmı da âyetin manasını değiştirerek farklı şekilde yorumlanmasını sağlamış ve anlamına çeşitlilik kazandırmıştır. Bazı kıraatleri ise âyette geçen lafzın manasını, ibareyle ilgili yorumlamaları ve açıklamaları destekleyerek kastedilen anlamın ortaya çıkmasını sağlamış ve ayetin anlaşılmasına destek olmuştur. Ayrıca Übey'e nisbet edilen okuyuşların fihri yorumlarla ilişkisi ve bu yorumlar neticesinde âyete ne tür yansımaların olduğu tefsir kaynaklarından verilen örneklerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Sahabe, Kurrâ, Übey b. Ka'b.

Abstract

Ubay b. Qa'b is one of the leading figures of the companions. He is known with his service to the Qur'an and for being the first revelation scribe of the Prophet in Medina. Ubay received the Qur'an from the Prophet himself with

¹Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ / TÜRKİYE, E-mail: nsaylan@firat.edu.tr., ORCID ID:0000-0002-5805-8630

face-to-face training and memorized the entire Qur'an during his time. Because of his interest in learning and memorizing the Qur'an, he was praised by the Prophet and was given the nickname "sayyidü'l-kurra". In addition, Ubay is one of the Qurra Companions in the first stratum. Due to this feature, he is included in the chain of most of the recitation imams. Another feature that makes him stand out in the science of recitation is that Ubay has his own mushaf. In addition, there are readings attributed to Ubay's mushaf in recitation transmissions. In this study, recitation aspects attributed to Ubay b. Qa'b have been examined and information has been given about the value they express in tafsir. Some of these readings express the same meaning and do not create any change in the meaning of the verse. Another part of the readings changed the meaning of the verse, provided it to be interpreted differently and added variety to its meaning. Some of his recitations, on the other hand, supported the meaning of the word in the verse, interpretations and explanations about the verse, enabling the emergence of the meaning of the verse and supporting the understanding of the verse. In addition, the relationship between the readings attributed to Ubay and the fiqh interpretations and what kind of reflections on the verse as a result of these interpretations are revealed with the examples given from the tafsir sources.

Keywords: Qur'an, Recitation, Companions, Qurra, Übey b. Qa'b.

Giriş

Ebü't-Tufeyl ve Ebü'l-Münzir nisbesiyle bilinen Übey'in tam adı Übey b. Ka'b b. Kays b. Übeyd b. Zeyd b. Muâviye b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr'dır (Zührî, 2001: 2/294-295; Zehebî, 1982: 1/389-390; İbn Hacer el-Askalânî, 1995: 1/180-181). Übey b. Ka'b'ın doğum tarihi ve o döneme ait hayatı hakkında sadece Medine'de Hazrec kabilesinin Neccâroğulları koluna mensup olduğu ve orada doğup yetiştiği bilgisi verilmiştir (Erul, 2012: 42/272-273). Übey'in o döneme ait en önemli özelliklerinden birisi de okuma yazma bilmesidir ki onun Tevrat ve İncil'i okuduğu nakledilmiştir (Atik, 1987: 153).

Kur'an'a olan hizmetleriyle tanınan Übey, ilk tabakadan kurrâ olan yedi sahâbeden biridir (Zehebî, 1995: 1/109-113; İbnü'l-Cezerî, 2006: 1/34-35). O, Kur'an'ı Hz. Peygamber'den arz yoluyla almıştır. Nitekim kendisi Hz. Ömer'e "Şüphesiz ki ben Kur'an'ı Cibril'den alan zattan taze iken aldım" diyerek kendisinin bu özelliğine işaret etmiştir (Zehebî, 1982: 1/391; Suyûtî, 1426: 1/72). Ayrıca Allah'ın Resûlü (s.a.s.) döneminde Kur'an'ın tamamını ezberlemiştir. Zehebî (ö. 748/1348) de o dönemde Kur'an'ı ezberleme hususunda öne çıkan sahâbeyi sıralarken Übey b. Ka'b'ı zikrederek bu sahâbelerin Kur'an'ı bizzat Allah Resûlü'nden (s.a.s.) arz yoluyla öğrendiklerini ve Hz. Peygamber'den (s.a.s.) sonra kıraat imamlarının senedlerinde ikinci halkayı oluşturduklarını bildirmiştir (Zehebî, 1995: 1/24-42). Kur'an'a olan ilgisi ve arzusu nedeniyle Hz. Peygamber'in "ümmetimin en iyi Kur'an okuyanı Übey'dir" şeklindeki övgüsüne mazhar olmuştur. Ayrıca Allah'ın Resûlü'nün "Kur'an'ı dört kişiden alınız, bunlar Übey b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ûd, Sâlim ve Muâz b. Cebel" şeklinde kendilerinden Kur'an'ı öğrenmelerini istediği kişiler arasında yer almıştır (Buhârî, "Fezâilü'l-aşhâb", 26; Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'an", 8). Nitekim Übey'in sahabe arasında Kur'an'ı en iyi okuyanlardan biri olması hasebiyle Hz. Peygamber tarafından kendisine "seyyidü'l-kurrâ" lakabı verilmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1415: 1/19). Ebü'l-münzir lakabının da Kur'anî bilgisinden dolayı verildiği nakledilmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.s.) Übey'e bu künyeyi Ayete'l-kürsî'nin Kur'an'daki ayetler içerisinde konum itibarıyla büyük olduğunu bilmesinden dolayı vermiştir (Karakuş, 2018: 23). Kur'an ve kıraat ilmindeki bu yetkinliği sebebiyle Übey b. Ka'b'dan birçok sahabe ve tabiin kıraat almıştır. Bu bağlamda Abdullah b.

Abbas, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Sâib, Abdullah b. Ayyâş gibi sahâbîler ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî ile Ebû'l-Âliye er-Riyâhî gibi tâbîler zikredilmiştir (Erul, 2012: 273).

Übey b. Ka'b, Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı cem eden sahâbe arasında yer almıştır. Nitekim Enes b. Mâlik bu hususa işaret ederek Allah'ın Resulü döneminde Kur'an'ın tamamının Ensar'dan dört kişi tarafından cem edildiğini belirtmiş ve bunların isimlerini sıralarken Übey b. Ka'b'ı da aralarında zikretmiştir (Zehebî, 1982: 1/389-390). Kendisine ait bir mushafı bulunan Übey, kaynaklarda kıraat nakillerinde bu niteliğine de değinilmiştir (İbn Ebî Dâvûd, 1415/1995: 291-292). Übey'in mushafında sûrelerin tertibinin farklı olduğu, bazı surelerin isimlerinin değişik olduğu, kunut dualarının ayrı iki sure olarak verildiği nakledilmiştir (Karakuş, 2018: 78-86). Übey'in önemli özelliklerinden bir diğeri de vahiy kâtibî olmasıdır. Kaynaklarda onun Hz. Peygamber'in ilk vahiy kâtiplerinden biri olduğu ifade edilmiştir (İbn Hacer el-'Askalânî, 1995: 1/181).

Übey b. Ka'b birçok kıraat imamının senedinde yer almıştır. Kıraat âlimlerinden okuyuşları Übey b. Ka'b'a dayanan kurrallar şunlardır: Ebû Cafer kıraati Abdullâh b. Abbâs, Ebû Hüreyre (ö. 58/678), ve bu ikisi dışındaki bazı sahabeler üzerinden Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır. Nâfi kıraati Ebû Cafer, Abdurrahmân b. Hürmüz el-A'rec (ö. 130/747), Şeybe b. Nisâh (ö. 130/748) ve daha başka tabiûn âlimleri üzerinden Ebû Hüreyre'ye; onun üzerinden de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır (İbn Mücâhid, 1119: 54-64). İbn Kesîr kıraati, Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) üzerinden İbn Abbâs'a; onun üzerinde de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır (İbn Mücâhid, 1119: 65-66). Ebû Amr kıraati, Mücâhid b. Cebr ve Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713) üzerinden İbn Abbâs'a, onun üzerinden de Übey b. Ka'b'a dayanmaktadır (İbn Mücâhid, 1119: 83-85).

Übey'e Nisbet Edilen Kıraatlerde Kullanılan Kalıplar

Übey b. Ka'b'a nisbet edilen kıraatlerde bazı kalıplar kullanılmıştır. Bu kalıplar şunlardır: "قرأ أبي", "يقرأ أبي", "قراءة أبي", "أبي" ifadeleridir (İbn Cinnî, 1994: 2/55; Begavî, 1409: 6/29; Ebû Hayyân, 1993: 6/254). Bunlarla beraber Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda "حرف" ifadesi de kullanılmıştır (İbn Cinnî, 1994: 2/95). Übey b. Ka'b'a nisbet edilen okuyuşlarda kullanılan bu ifade zikredilen vecihleri ya da anlamı teyid etmektedir. Nitekim bu kalıpta "Übey'in harfi bunu desteklemektedir" ifadesi kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili "تَأْكُلُ مِنْ سَائِيهِ" (Kur'an-ı Kerim 34:14) âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyeti Saîd b. Cübeyr'den nakille Amr b. Sâbit "تَأْكُلُ مِنْ سَائِيهِ" şeklinde okumuştur (İbn Cinnî, 1994: 2/186). Bu kıraate göre ifade asa anlamına gelmektedir. İbn Cinnî, bu kıraat vecihlerini naklettikten sonra Übey b. Ka'b'ın kıraatini naklederek söz konusu kıraatin tevcihini sahâbenin okuyuşuyla yapmıştır. Onun aktarımına göre mezkûr âyet Übey'in harfinde "مَسَائِيهِ" şeklindedir. Müellif, "مِنْ سَائِيهِ" şeklinde hemzeli okunuşun delilini Übey'e atfedilen bu kıraatle izah etmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/186-188). Görüldüğü üzere Übey'in okuyuşu söz konusu kıraatin hüccetinde kullanılmıştır.

Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda kullanılan bir diğer ifade de mushaf'tır. Bu nisbet kaynaklarda bazen kıraat farklılığını ifade etmek için kullanılmıştır. Örneğin Mâtürîdî, "وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ" (Kur'an-ı Kerim 26:208) âyetinin Übey'in mushafında "وما أهلكنا من قرية إلا بذنوب أهلها" "Biz hiçbir belde halkını sadece günahları yüzünden helâk etmemişizdir" şeklinde olduğunu bildirmiştir (Mâtürîdî, 2005: 8/87). Bu konuyla ilgili bir diğer örnek "لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ" (Kur'an-ı Kerim 2:177) âyetidir. Ebû Hayyân, Übey b. Ka'b'ın mushafında mezkûr âyetin "لَيْسَ الْبِرُّ بَأَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ" şeklinde olduğunu nakletmiştir. Bu okuyuş Abdullah b. Mes'ûd'un mushafına da nisbet edilmiştir. (Kurtubî, 2006: 3/54; Ebû Hayyân, 1993: 2/4).

Bu durum Übey'e nisbet edilen okuyuşla İbn Mes'ûd'a atfedilen kıraatin aynı olduğunu göstermektedir. Bazen de Übey'in mushafına nisbet edilen okuyuş âyetin yorumunu desteklemektedir. Bu bağlamda "إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا" (Kur'an-ı Kerim 20:15) âyeti zikredilebilir. Mezkûr âyet "kıyamet kesin olarak gelecektir ben onu neredeyse kendimden dahi gizleyeceğim" şeklinde yorumlanmıştır. Begavî, âyetle ilgili zikrettiği bu yorumu Übey b. Ka'b mushafına nisbet edilen okuyuşla desteklemiştir. Nitekim Übey'in mushafında zikri geçen âyet "أَكَادُ أَخْفِيهَا مِنْ نَفْسِي فَكَيْفَ يَعْلَمُهَا مَخْلُوقٌ" "Neredeyse ben onu kendimden dahi gizleyeceğim, nasıl herhangi bir varlık onu bilebilir" şeklindedir (Begavî, 1409: 5/267-268). Görüldüğü üzere Übey'in mushafına nisbet edilen okuyuş, âyetin yorumunu desteklemek amacıyla zikredilmiştir.

Übey b. Ka'b'a nisbet edilen okuyuş âyetin yorumunun desteklenmesinde olduğu gibi kıraatin tevcihinde de kullanılmıştır. Bu bağlamda "هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ" (Kur'an-ı Kerim 18:44) âyetinde geçen "الْحَقِّ" lafzıyla alakalı kıraat farkları örnek verilebilir. Ebû Amr ve Kisâî'nin zikri geçen ifadeyi "الْوَلَايَةُ" kelimesinin sıfatı olarak merfû okuduğu nakledilmiştir (İbn Mücâhid, 1119: 392; İbnü'l-Cezeri, t.y.: 2/311; Bennâ, 2011: 367). Kıraat-i aşere içerisinde yer alan bu okuyuş Übey'in kıraatiyle desteklenmiştir. Nitekim Übey'e atfedilen okuyuşta "هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ" şeklinde "الْحَقِّ" lafzı merfu konumunda "الْوَلَايَةُ" kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir (Begavî, 1409: 5/173). Görüldüğü üzere "الْوَلَايَةُ" lafzının sıfat konumunda merfû okunuşun delili Übey'in mushafında mevcut olduğu söylenen bir ifadeye göre izah edilmiştir. Örneklerde görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda birçok ifade kullanılmıştır. Bu okuyuşlar bazen kıraat farklılığını ifade etmek için, bazen ayetle ilgili yorumu desteklemek kimi zaman da kıraatin tevcihinde kullanılmıştır.

Übey'e Nisbet Edilen Kıraatlerin Biçimsel Yönü

Übey b. Ka'b'a atfedilen okuyuşlar farklı biçimlerde nakledilmiştir. Bu okuyuşlarda harflerle alakalı vecihler bulunmaktadır. Bu okuyuşların bir kısmında bir harfin yerine aynı mahrece sahip başka bir harf kullanılmıştır. Bu konuya "إِذَا بُعِثَ مَا فِي الْقُبُورِ" (Kur'an-ı Kerim 100:9) ayeti örnek verilebilir. Übey "إِذَا" ifadesini "ح" harfiyle "بُخِرَ" şeklinde okumuştur (Kirmânî, t.y.: 521). Örnekte görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen kıraat vechinde "ع" harfi yerine aynı mahrece sahip olan "ح" harfi kullanılmıştır.

Übey'e nisbet edilen okuyuşların bir kısmında kelimenin kök harflerinin yer değiştirmesiyle oluşan vecihler de yer almaktadır. Nakledilene göre Übey b. Ka'b "وَحَزْتُ حَجْرًا" (Kur'an-ı Kerim 6:138) âyetinde geçen "حَجْرًا" ifadesini "وَحَزْتُ حَرْجًا" şeklinde okumuştur (İbn Hâleveyh, t.y.: 179; Zemahşerî, 1998: 2/402; Râzî, 1981: 13/218; Ebû Hayyân, 1993: 4/233). Bu okuyuş kaynakların bir kısmında Übey b. Ka'b'ın mushafına nispet edilerek aktarılmıştır (Kurtubî, 2006: 9/44). İbn Cinnî, mezkûr kıraati naklettikten sonra kelimedeki kök harflerinin yer değiştirmesiyle oluşan ifadelerin aynı manada birleştiklerini bildirmiştir. Buna örnek olarak "ك ل م", "ك ل م", "ك ل م", "ك ل م", "ك ل م", "ك ل م" şekillerinde "ك ل م" lafzından farklı şekillerde oluşan kelimelerin anlamının aynı olduğunu ifade ettikten sonra "ح ج ر" lafzından türeyen "حجر", "جرح", "رحج", "رحج" ifadelerinin de benzer şekilde hepsinin "sıkıntı, darlık" mânâsında birleştiğini bildirmiştir. Örneğin bu kelimelerden "حجر" ve bunun türevleri "انحجر" (taşlaştı), "استحجر" (çamurun taşlaşması) ve "حجرة" "oda, bölüm" ifadelerinin hepsi darlık anlamında birleşmişlerdir. "حرج" (sıkıntı), "جرح" (sıkıntı) ve "حَرْجَةٌ" (aralarına girmenin mümkün olmadığı bir şekilde ağaçların sık olması) ifadeleri de aynı şekilde darlık anlamını taşımaktadır. "حجر" (delik) ve

deliğin girişi de aynı mânâdadır. “جرح” (yaralamak) kelimesi de bu türdendir. Çünkü yaralanma olayında demir ve cinsi şeylerin ete saplanması ve iç içe girmesi darlık mânâsını içermektedir. “رحح الميزان” (tartının bir kefesinin ağır olması) ifadesinde de aynı anlam söz konusudur. Çünkü terazinin bölümlerinden birisi ağırlığından dolayı yere doğru meyletmiştir, yaklaşmıştır ve yerle aralarındaki mesafe daralmıştır. Müellif, “ح ج ر” kelimesinin farklı şekillerde oluşmasıyla anlamının birbirine yakın ve benzer olduğunu örneklerle izah ettikten sonra “جرح” ve “جُرْج” şeklinde Übey’e nispet edilen okuyuşla cemaatin yani kıraat-i seb’a’nın okunuşunda kelimelerin aynı mânâda olduğunu bildirmiştir. Buna göre anlam her iki okuyuşa göre engellenme, yasaklanma mânâsındadır (İbn Cinnî, 1994: 1/231).

Übey b. Ka’b’a nisbet edilen okuyuşlarda bazı harflerin hazfi veya isbatıyla ilgili vecihler bulunmaktadır. Bu bağlamda “يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ” (Kur’an-ı Kerim 11:105) âyeti örnek verilebilir. Übey’in vakf ve vasl halinde “يَأْتُ” lafzını “ي” harfiyle “يَأْتِي” olarak kıraat ettiği nakledilmiştir. İbn Mesûd kıraatinin de bu şekilde olduğu haber verilmiştir (Kurtubî, 2006: 11/208). İlk dönem tefsircilerinden Ferrâ (ö. 207/822), zikri geçen ifadeyle ilgili kıraatleri aktardıktan sonra şöyle demiştir: “Arap dili kurallarına göre “ي” ve “و” harfi sâkin olup kendisinden önceki harfin harekesi mazmûm veya meksûr olursa “ي” ve “و” harfi hafzedilmektedir. Örneğin “لَمْ يَرْمِ”، “وَلَمْ يَغْضِ”، “مَا كُنَّا نَنْعِ” ifadelerinde de bu durum söz konusudur (Ferrâ, 1983: 2/27). Arap dili kaidelerine göre “لَا أَدْرُ” ifadesi örnek verilerek kelimenin sonundaki “yâ” harfinin hafzedildiği ve önceki harfin kesre harekesiyle yetinildiği bildirilmiştir (Zeccâc, 1408: 3/77; Zemahşerî, 1998: 3/236; Râzî, 1981: 18/60-61). Ayrıca Hüzeyl lehçesinde “ي” harfinin hafzedilmesi de bu duruma delil olarak gösterilmiştir. Taberî de bu hususa işaret ederek şöyle demiştir: “Bu kıraatler arasında en sahih olan “ي” harfinin vasl ve vakf konumunda hafzedilmesidir. Zira bu kıraat Mushaf’a uygun ve Hüzeyl lehçesiyle de uyumludur. Ki onların lehçesinde “مَا أَدْرُ” ifadesinde olduğu gibi “ي” harfi hafzedilmiştir” (Taberî, 2001: 12/575).

Übey’e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı fiillerle ilgilidir. Bu kıraatlerde fiilin malûm ve mechûl okunmasıyla ilgili vecihler de bulunmaktadır. “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ” (Kur’an-ı Kerim 81:8-9) ayeti bu konuyla ilgili örneklerdendir. Zikri geçen âyette diri olarak gömülen kız çocuğunun, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman, şeklinde mechûl fiil kullanılmıştır. Übey b. Ka’b’ın kıraatinin ise “وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سَأَلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ” “Diri olarak gömülen kız çocuğu, hangi günahattan sebebiyle öldürüldüğünü sorduğu zaman” şeklinde olduğu nakledilmiştir. Nitekim Übey’in kıraatinde mechûl olan “سُئِلَتْ” fiili “سَأَلَتْ” şeklinde malûm fiil olarak kullanılmıştır Bu okuyuş sahâbeden Hz. Ali ve İbn Abbas’a da nisbet edilmiştir. (İbn Hâleveyh, t.y.: 169).

Fiilin müennes ve müzekker okunmasıyla ilgili Übey’e nisbet edilen okuyuşlar da bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili “إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ” (Kur’an-ı Kerim 7:35) âyetidir. Nakledildiğine göre Übey b. Ka’b mezkûr âyeti “إِنَّمَا تَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ” şeklinde okumuştur. Nitekim Übey’in kıraatinde “يَأْتِيَنَّكُمْ” fiili “تَأْتِيَنَّكُمْ” olarak müennes şeklindedir (İbn Cinnî, 1994: 1/247; Kirmânî, t.y.: 185; Ukberî, 1417: 1/536). Söz konusu ifadeyi müzekker okuyanlar âyetin devamında gelen “يُقْضُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي” buyruğunda “يُقْضُونَ” fiilinin müzekker olmasıyla açıkladıkları ve bu ifadenin “يُقْضُونَ” fiiline benzer olarak “إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ” şeklinde müzekker olduğu bildirilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/247). Ancak bu görüş eleştirilmiştir. Çünkü bu ifadenin kendinden sonra zikredilen “يُقْضُونَ” fiiline lafız olarak hamledilmesinin uygun olmadığı bildirilmiştir. Nitekim Ebû Hayyân, bu fiilin Übey’in kıraatine göre müennes olduğunu ve kendisinden sonra zikredilen “يُقْضُونَ” fiiline mânâ bakımından hamledildiğini eğer lafız üzerine hamledilmiş olsaydı

bu fiilin "تقص" şeklinde müennes olması gerektiğini ifade ederek bu görüşü tenkit etmiştir (Ebû Hayyân, 1993: 4/296). Zikri geçen lafzın müennes okunmasının delili Arapların kullanımından "قَامَتِ الرَّيُّودُ وَقَامَ الرَّيُّودُونَ" ifadesi örnek verilerek izah edilmiştir. Bu ifadede "قَامَ" fiilin "الرَّيُّودُونَ" lafzının müzekker olmasından dolayı müzekker kullanıldığı, "قَامَتِ" fiilinin ise "الرَّيُّودُ" lafzının cemî teksîr olması nedeniyle müennes geldiği belirtilmiş ve bunun müzekker fiille kullanılmadığına dikkat çekilmiştir. Ancak "وَقَامَتِ الرَّيُّودُونَ" şeklinde bir kullanımın da câiz olduğu ancak ifadenin "وَقَامَ الرَّيُّودُونَ" şeklinde müzekker okunmasının daha güzel olduğu bildirilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/247).

Übey'e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı isimlerle ilgilidir. "التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ" (Kur'ân-ı Kerim 9:112) âyeti bu konuyla ilgili örneklerdendir. Übey b. Ka'b'ın kıraatinde mezkûr âyetin "التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ" şeklinde olduğu nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 1/453; İbn Cinnî, 1994: 1/304; İbn Hâleveyh, t.y.: 60; Zemahşerî, 1998: 3/97; Râzî, 1981: 16/207-208; Ebû Hayyân, 1993: 5/106-107). Bu okuyuşlara göre âyetin irab bakımından farklı konumlarda olduğu ifade edilerek âyetin yorumu yapılmıştır. Nitekim merfû okunuşa göre söz konusu ifadenin isti'nâf yani başlangıç cümlesi konumundadır. Buna göre âyetin "هم التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ" takdirinde olduğu belirtilmiştir. Übey'e nispet edilen "التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ" kıraatine göre ise ifadenin ya mecrûr ya da mansûb konumunda olduğu zikredilmiştir. Ayrıca bu ifadenin âyetin sibâkında zikredilen "الْمُؤْمِنِينَ" (Kur'ân-ı Kerim 9:111) kelimesinin sıfatı olarak mecrûr veya medh anlamında gizli bir fiilin mef'ûlü olarak mansûb konumunda olduğu da bildirilmiştir. Buna göre âyet "أَعْنِي أَوْ أَمَدَحَ التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ" takdirindedir (İbn Cinnî, 1994: 1/304-305). Zemahşerî de söz konusu ifadenin medh konumunda olduğuna işaret etmiş ve bunu da Übey ve Abdullah b. Mes'ûd'un kıraatleriyle delillendirmiştir (Zemahşerî, 1998: 3/97). Görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuş mezkûr âyette geçen ifadenin irab bakımından hangi konumda olduğunu belirtmekte ve buna göre âyetin yorumlanmasında delil olarak kullanılmaktadır.

İsimlerin tekil-çoğul okunmasıyla ilgili Übey'e nisbet edilen okuyuş vecihleri bulunmaktadır. "فَادْخُلِي فِي عِبَادِي" (Kur'ân-ı Kerim 89:29) âyeti bu konuyla ilgili örneklerdendir. Übey b. Ka'b'ın kıraatinde mezkûr âyet "فَادْخُلِي فِي عِبَادِي" şeklinde tekil lafız üzeredir (Taberî, 2001: 24/399; Zemahşerî, 1998: 6/374). Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda, kelimenin farklı vezinlerde kullanılmasıyla ilgili vecihler de bulunmaktadır. "أَوْ مُدْخَلًا" (Kur'ân-ı Kerim 9:57) ifadesi bu konuya örnek verilebilir. Übey b. Ka'b'ın zikri geçen ifadeyi "أَوْ مُدْخَلًا" şeklinde okuduğu nakledilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/295; Kirmânî, t.y.: 217; Ukberî, 1417: 1/622; Kurtubî, 2006: 10/242). Übey'in kıraatine göre kelimenin "إِنْدَخَلَ" vezninden türediği belirtilmiş ve bu okuyuş "وَلَا يَدِي فِي حَمِيَّتِ السَّكَنِ تَنْدَخَلُ" şeklindeki Arap şiiiriyle delillendirilmiştir. Nitekim söz konusu beyitte "تَنْدَخَلُ" lafzının Übey'in kıraatıyla aynı olarak "إِنْدَخَلَ" vezninden türemiştir (Ebû Hayyân, 1993: 5/56). Übey'in okuyuşuna göre kelimenin "مَنْفَعِلٌ" vezninde olmasının şâz olduğu çünkü bu kelimenin sülâsî kullanımının müteaddî olmadığı da bildirilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 1/295).

Übey'e nisbet edilen okuyuşlarda edatlarla ilgili vecihler de bulunmaktadır. Konuyla ilgili "وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا لَعْلَهَا إِذَا" (Kur'ân-ı Kerim 6:109) âyeti örnek verilebilir. Übey'in kıraatinde mezkûr âyetin "لَعْلَهَا إِذَا" şeklinde "لَعْلٌ" edatıyla olduğu nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 1/350; Begavî, 1409: 3/177-178). Görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuşta "أَنَّ" edatı yerine "لَعْلٌ" ifadesi kullanılmıştır. Bu kullanımın Arap kelimelerinde yaygın olduğu belirtilmiştir. Nitekim Arap dilinde "أذهب إلى السوق أنك تشتري شيئاً" "Pazara git. Belki bize bir şey alırsın" ifadesinde de "أَنْكَ" kelimesi "لَعْلٌ" edatının manasında kullanılmıştır

(Begavî, 1409: 3/177-178). Bu konuya benzer bir diğer örnek “بَلْ أَدَارِكْ عَلْمُهُمْ فِي الْآخِرَةِ” (Kur’ân-ı Kerim 27:66) âyetinde bulunmaktadır. Übey’in harfinde mezkûr âyetin “أم تدارك علمهم” şeklinde olduğu aktarılmıştır (Begavî, 1409: 6/174). Örnekte görüldüğü üzere Übey’in kıraatinde “بل” edatı yerine “أم” ifadesi kullanılmıştır. “حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” (Kur’ân-ı Kerim 7:105) âyetinde Übey’e nisbet edilen okuyuşta buna benzer bir kullanım bulunmaktadır. Mezkûr âyette geçen “على” edatının “ب” harfi anlamında olduğu belirtilmiştir. Arap dilinde böyle bir kullanım şeklinin yaygın olduğu aktarılmıştır. Bu bağlamda “وجنت على حال حسنة: وجنت بحال حسنة” “Yay ile attım” ve “رميت بالقوس: رميت على القوس” “Güzel bir hal ile geldim” şeklindeki ifadeleri örnek verilebilir. Bu ifadelerde “على” harfinin “ب” harfi manasında kullanıldığı görülmektedir. Übey b. Ka’b’ın kıraatinde de mezkûr âyetin “حَقِيقٌ بَأَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ” şeklinde “على” edatı yerine “ب” harfiyle olduğu bildirilmiştir (İbn Hâleveyh, t.y.: 50). Örneklerde görüldüğü üzere Übey’e nisbet edilen okuyuşlarda aynı anlamı ifade eden farklı edatlar kullanılmıştır. Bu durumun Arapların kullanımında yaygın olduğu Arap şiiri ve kelamıyla örnek verilerek izah edilmiştir.

Übey b. Ka’b’a Nisbet Edilen Kıraatlerin Anlam Yönü

Sahâbenin Kur’ân’ın nazil olduğu ortama şahit olması, Allah’ın Resûlü’nün (s.a.s.) âyetlerle ilgili açıklamalarına ve uygulamalarına tanıklık etmesi onlardan nakledilen rivâyetleri önemli kılmıştır. Onların bu özellikleri Kur’ân âyetlerinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca ahrûf-i seb’â ruhsatı çerçevesinde sahâbîlerin Kur’ân’da zikredilen bir lafzın yerine, ona benzer veya yakın manasında bulunan bir başka lafzı okuması, âyetin anlaşılmasını sağlamış ve âyetin yorumuna zenginlik katmıştır. Bununla beraber sahâbeye nispet edilen okuyuşlar sahâbenin âyeti nasıl anladığını da bize göstermiştir. Bu bağlamda, sahâbenin Kur’ân’ı okuma ve yorumlama şekillerinin bilinmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu sahâbilerden biri de Übey b. Ka’b’dır. Ona nisbet edilen okuyuşlar ilk dönemden günümüze kadar kaynaklarda geniş bir şekilde yer almıştır. Bu okuyuşların bir kısmı âyetin anlamında değişiklik oluşturmazken diğer bir kısmı âyetin anlamını değiştirerek anlam farklılığına neden olmaktadır. Übey’e atfedilen okuyuşları anlam bakımından şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz.

Anlam Bakımından Aynı Olan Kıraatler

Übey’e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı âyetin manasını değiştirmeyerek aynı anlamı ifade etmektedir. “فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ” (Kur’ân-ı Kerim 24:52) âyeti bu konuya örnek verilebilir. Mâtürîdî mezkûr âyetin tefsirinde Übey b. Ka’b’ın “فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ” “İşte asıl inananlar bunlardır!” şeklindeki kıraatini nakletmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/585). Müfessir, Übey’in kıraatıyla diğer kıraat arasında anlam bakımından herhangi bir farklılık olmadığını ve her iki okuyuşun aynı manaya geldiğini belirtmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/585). “لَا تُحْسِبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ” (Kur’ân-ı Kerim 24:57) âyetinde de bu durum söz konusudur. Nitekim Übey’e atfedilen okuyuşta mezkûr âyetin “حَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يُعْجِزُوا اللَّهَ فِي السَّمَاوَاتِ” şeklinde olduğu nakledilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/588). Mâtürîdî, mezkûr âyetle ilgili bu kıraat vecihlerini naklettikten sonra “Okuyuşlar arasında her ne kadar harf farklılığı olsa da anlamları aynıdır” ifadesini kullanarak kıraat vecihlerinin aynı anlama geldiğini haber vermiştir. Nitekim her iki okuyuşa göre âyetin manası “Sakın kâfirlerin yeryüzünde (Allah’ı) âciz bırakacaklarını sanma!” şeklindedir (Mâtürîdî, 1426: 7/588). Örneklerde görüldüğü üzere söz konusu âyetin tefsirlerinde Übey’e nisbet edilen okuyuşlara yer verilerek bu kıraatlerin âyetin anlamında herhangi bir değişiklik oluşturmadığı bildirilmiştir.

Übey b. Ka'b'a nisbet edilen okuyuşların bir kısmı aynı anlamı ifade eden lehçesel farklılıklardır. Bu konuyla ilgili "تَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبْرًا" (Kur'an-ı Kerim 23:53) âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyetin Übey'in kıraatinde "وقطعوا الزبور بينهم" şeklinde olduğu aktarılmıştır. "تَقَطَّعُوا" ve "قطعوا" şeklindeki bu okuyuşların "تفرقوا" ve "تفرقوا" lafızları gibi aynı manada kullanılan lehçesel farklılıklar olduğu bildirilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 7/473). Bu konuyla ilgili bir diğer örnek "إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبٌ جَهَنَّمَ" (Kur'an-ı Kerim 21:98) âyetinde geçen "حَصَبٌ" kelimesidir. Zikri geçen ifadeyle ilgili İbn Abbâs'ın "حَصَبٌ"; Übey b. Ka'b'ın ise "حَطَبٌ" şeklinde okuyuşları nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 2/212; Taberî, 2001: 6/413; İbn Cinnî, 1994: 2/66-67; Râzî, 1981: 22/224; Kurtubî, 2006: 14/291). Söz konusu ayette geçen ifadeyle ilgili bu kıraat vecihlerinin odun manasında kullanılan lehçesel farklılıklar olduğu belirtilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/66-67). Görüldüğü üzere zikri geçen ifadeyle ilgili Übey'e nisbet edilen okuyuş, aynı anlamı ifade eden lehçesel farklılıklardır. Bazen Übey'e nisbet edilen okuyuşların hangi lehçelerde kullanıldığı belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili "إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ خَمْرًا" (Kur'an-ı Kerim 12:36) âyeti örnek verilebilir. Übey b. Ka'b'ın zikri geçen âyeti "إِنِّي أَرَانِي أَعْصِرُ عَنَبًا" şeklinde okuduğu nakledilmiştir (Ebû Hayyân, 1993: 5/308). Übey'e nisbet edilen bu okuyuşun nedeni lehçesel farklılıkla izah edilmiştir. Bu bağlamda bazı kaynaklarda Ummân ehlinin lehçesinde "عَنْبٌ" yerine "خَمْرًا" lafzının kullanıldığı (Taberî, 2001: 13/154; Zemahşerî, 1998: 3/283; Râzî, 1981: 18/137; Kurtubî, 2006: 11/348) bazılarında ise Ğassân ehlinin lehçesinde bu şekilde kullanıldığı bildirilmiştir (Ebû Hayyân, 1993: 5/308).

Anlam Bakımından Farklı Olan Kıraatler

Übey'e nisbet edilen okuyuşların bir kısmı âyetin anlamını değiştirerek anlam farklılığı oluşturmaktadır. Bu konuya "قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ" (Kur'an-ı Kerim 2:259) âyetindeki "أَعْلَمُ" lafzıyla alakalı kıraat farkları örnek verilebilir. "أَعْلَمُ" fiili "أَعْلَمُ" ve "إِعْلَمُ" olarak iki şekilde okunmuştur (İbn Mücâhid, 1119: 189; İbnü'l-Cezerî, t.y.: 2/231-232). Übey b. Ka'b'ın okuyuşu da "إِعْلَمُ" şeklindedir (Ferrâ, 1983: 1/173-174). Kaynaklarda bu iki kıraat arasında anlam farklılığının bulunduğu bildirilmiştir. "أَعْلَمُ" şeklindeki kıraate göre "أَتَى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا" ifadesinin "Allah (c.c.), ölümünden sonra burayı nasıl diriltecek" manasında olduğu ve hitabın Müslümanlara yapıldığı belirtilmiştir. "إِعْلَمُ" okunuşuna göre ise âyette "Bil ki Allah her şeye kadirdir" şeklinde bir mananın bulunduğu ve hitabın kâfirlere yapıldığı ifade edilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 2/249).

"قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ" (Kur'an-ı Kerim 13:16) âyeti bu konuyla alakalı bir diğer örnektir. Zikri geçen âyette Allah (c.c.) göklerin ve yerin Rabbi kimdir, sorusunu Allah'ın Resûlü'nün önce onlara sormasını ve sonra da onlara Allah diyerek sorunun cevabının kendisinin vermesini emretmiştir. Onlara bu şekilde soru sormayı istemesinin nedenini ise onların taptıkları putların Rabb olduğunu söylemeye cesaret edememeleri ve semâvat ve arzın tek sahibinin Allah olduğunu kesin olarak ikrar etmeleriyle izah edilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 6/323). Bazıları da mezkûr âyette Allah'ın (c.c.) Hz. Peygamber'e göklerin ve yerin Rabbi kimdir? diye onlara sormasını ve cevabını da onlardan önce Allah'ın Resûlü'nün "Allah'tır" şeklinde vermesinin nedenini Nebi'nin her türlü hayır yarışında önde giden olmasıyla açıklamışlardır. Mâtürîdî, mezkûr âyetin tefsirinde Nebi'nin (s.a.s.) sorusuna karşılık onların göklerin ve yerin sahibi Allah'tır, şeklinde cevap verdiklerini zikrettikten sonra Übey'in kıraatini aktararak bu âyetin bu şekilde yorumlanmasını delillendirmiştir. Übey'in harfinde söz konusu âyetin "قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَالُوا اللَّهُ" "Göklerin ve yerin Rabbi kimdir? Onlar "Allah'tır" dediler" şeklinde olduğunu aktarmıştır.

(Mâtürîdî, 1426: 6/323). Görüldüğü üzere Übey'e atfedilen kıraat vechi âyetin farklı şekilde yorumlanmasını sağlamış ve âyetin anlamına çeşitlilik kazandırmıştır.

Bu konuyla ilgili bir diğer örnek “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَمْرِ الرَّسُولِ” (Kur’ân-ı Kerim 20:96) âyetidir. Übey b. Ka’b’ın mezkûr âyette geçen “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” ifadesini “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” şeklinde “ص” harfiyle okuduğu nakledilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/55; Ebû Hayyân, 1993: 6/254). Übey'e nisbet edilen okuyuş ile diğer okuyuş arasında anlam farkı olduğu belirtilmiştir. “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” suretinde “ض” harfiyle okunduğunda “bir avuç almıştım” şeklinde avuçlamak ifadesiyle elin tamamının kastedildiğini; “فَقَبَّضْتُ قَبْضَةً” şeklinde “ص” harfiyle okunduğunda ise avuçlamak tabiriyle parmak uçlarının kastedildiği aktarılmıştır (İbn Cinnî, 1994: 2/55-56). Kaynakların çoğunda zikri geçen kıraat ihtilafından ortaya çıkan anlam farklılığı nakledilmiştir (Ferrâ, 1983: 2/190; Nehhâs, 2008: 593; Zeccâc, 1408: 3/374; Zemahşerî, 1998: 4/106; Kurtubî, 2006: 14/128; Ebû Hayyân, 1993: 6/254). Ayrıca, bu kıraatlerde harflerin mahreleriyle anlam arasında bir bağlantı olduğu ifade edilmiştir. Buna göre “ض” harfinin mahrecinin uzatılması ve yayılmasının daha fazla olması sebebiyle onu daha çok; “ص” harfinin ise mahrecinin kısıtlı ve dar oluşu sebebiyle onu daha az kıldığını ifade etmiştir. Bu şekilde iki okuyuşun hem lafız hem de anlam açısından birbirine yakın olduğu belirtilmiştir (İbn Cinnî, 1994: 2/55-56). Örneklerde görüldüğü üzere Übey'e nisbet edilen okuyuşlar âyetin manasını değiştirerek âyetin farklı şekilde yorumlanmasını sağlamış ve âyetin anlamına çeşitlilik kazandırmıştır.

Ayetin Anlamını Destekleyen Kıraatler

Übey b. Ka’b’a atfedilen kıraatler bazen âyette zikredilen lafzın manasını, âyetle alakalı açıklamaları ve yorumlamaları desteklemektedir. “فَتَذَرُوهَا كَالْمَعْلَقَةِ” (Kur’ân-ı Kerim 4:129) âyeti bu konuyla alakalı örneklerdendir. Nakledildiğine göre mezkûr âyette geçen “كَالْمَعْلَقَةِ” lafzı “askıdaymış gibi yani ne boşanmış, ne de evli gibi kalmış” manasındadır. Begavî söz konusu âyetle alakalı Katâde’nin “hapisdeymiş gibi bırakmayın” şeklindeki tefsirini nakletmiştir. Begavî, buna benzer anlamın Übey b. Ka’b’ın “كَأَنَّهَا” kıraatinde de “hapisdeymiş gibi bırakmayın” olduğuna işaret etmiştir (Begavî, 1409: 2/295). Örnekte görüldüğü üzere Begavî, söz konusu âyetle ilgili aktarılan görüşü Übey b. Ka’b’ın kıraatiyle desteklemiştir.

“تَكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ” (Kur’ân-ı Kerim 27:82) âyeti de bu konuyla ilgili bir diğer örnektir. Nakledildiğine göre zikri geçen âyet İbn Abbâs’ın kıraatinde “تَكَلِّمُهُمْ” şeklindedir. Bu kıraate göre ifadenin “onlara söyler” mânâsına geldiği bildirilmiştir. Bu görüşü ileri sürenler mezkûr kıraate göre ifadenin bu anlamda kullanılmasını Übey b. Ka’b’ın “تَكَلِّمُهُمْ” şeklindeki okuyuşuyla delillendirmişlerdir. Nitekim Übey’in okuyuşuna göre ifade “Onlara söyler, haber verir” anlamına gelmektedir (İbn Cinnî, 1994: 2/144-145; Zemahşerî, 1998: 4/474; Râzî, 1981: 24/218; Kurtubî, 2006: 16/213-214; Ebû Hayyân, 1993: 7/91-92). Bu konuya “فُعْمِيَّتْ” (Kur’ân-ı Kerim 11:28) âyeti de örnek verilebilir. Mezkûr âyette geçen “فُعْمِيَّتْ” lafzını Hamza, Kisâi, Halef ve Hafs “ع” harfini zammeli “م” harfini ise şeddeli olarak “فُعْمِيَّتْ” şeklinde kıraat etmişlerdir. Diğer kurrâ ise fethalı “ع” harfiyle ve şeddeli “م” harfiyle okumuşlardır. (İbn Mücâhid, 1119: 332; İbnü'l-Cezerî, t.y.: 2/288). Zikri geçen ifadenin “فُعْمِيَّتْ” şeklindeki okunuşuna göre liderleri hakkında kafaları karışanın halk olduğu; “فُعْمِيَّتْ” şeklindeki kıraatte ise kafasının karışanın liderleri olduğu nakledilmiştir (Mâtürîdî, 1426: 6/122). Kurtubî, “فُعْمِيَّتْ” şeklinde okunduğunda ifadenin meçhûl fiil konumunda olarak “فُعْمَهَا اللهُ عَلَيْكُمْ” manasına geldiğini ve Übey'den nakledilen “فُعْمَهَا” şeklindeki okuyuşun da bu manayı desteklediğini belirtmiştir (Kurtubî, 2006: 11/102). Übey'e nisbet edilen bu

okuyuş birçok kaynakta zikredilmiştir (Ferrâ, 1983: 2/12; Zemaşerî, 1998: 3/193). Örneklerde görüldüğü üzere ayetten kastedilen anlam Übey'e nisbet edilen okuyuşlarla desteklenmiştir. Tefsir kaynaklarının çoğunda Übey b. Ka'b'ın kıraatlerinin bu özelliğinden faydalanılmıştır. Bu durum ona nisbet edilen okuyuşların ayetin anlamının desteklenmesi konusunda önemli bir konumda olduğunu ve âyetin manasının anlaşılmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Farklı Hükümler Oluşturan Kıraatler

Übey b. Ka'b'dan nakledilen kıraatlerin bir kısmı fikhî hükümlerle alakalıdır. Bu konuyla ilgili "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ لَا يَطُوفَ بِهِمَا" (Kur'an-ı Kerim 2: 158) âyeti örnek verilebilir. Mezkûr âyetin tefsiri esnasında Merve ile Safâ'nın tavaf edilmesinin hükmüyle ilgili farklı görüşler aktarılmıştır. İmâm Şâfiî'ye göre Merve ile Safâ arasındaki sa'y ve tavafın hükmünün farz olduğu, diğer âlimlerin görüşünde ise farz olmadığı zikredilmiştir. Bu görüşü ileri sürenler delil olarak Übey b. Ka'b'ın "لا جناح عليه أن لا يطوف بهما" "Safâ ile Merve'yi tavaf etmemesinde bir sakınca yoktur" şeklindeki kıraatini nakletmişlerdir (Ferrâ, 1983: 1/95; İbn Hâleveyh, t.y.: 18; İbn Cinnî, 1994: 1/115; Kirmânî, t.y.: 79; Râzî, 1981: 3/245; Ukberî, 1417: 1/218-219; Kurtubî, 2006: 2/476-477; Ebû Hayyân, 1993: 1/631). Bu görüş sahipleri, farz olan bir meselede böyle bir lafzın kullanılmasının uygun olmadığını ve söz konusu âyette geçen "فلا جناح" "sakıncası yoktur" ifadesinin ruhsat niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir (Mâtürîdî, 1426: 1/606). Kurtubî, mezkûr âyetin tefsiri esnasında Urve'den aktarılan görüşü zikrederek şöyle demiştir: "Urve âyette geçen "فلا جناح" ifadesinde tavafın terkinin uygun görüldüğünü ancak dini hükümde tavafın yapılmasının gerekliliğini görünce bir çelişki olduğunu belirtmiş ve Hz. Âişe de ona : "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا" "Her ikisi arasındaki tavafta kendisi için bir günah yoktur" ifadesinin tavafın terkine delil olmadığını bildirmiştir. Kurtubî, âyetle ilgili görüşleri naklettikten sonra Übey'den nakledilen "فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ إِلَّا يَطُوفَ بِهِمَا" şeklindeki kıraatin Mushaf hattına uygun olmadığını belirtmiştir (Kurtubî, 2006: 2/476-477).

"وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ" (Kur'an-ı Kerim 2:185) âyeti bu konuyla alakalı bir diğer örnektir. Mezkûr âyetin tefsirinde hastalık veya yolculuk nedeniyle tutulamayan orucun kaza edilmesinin hükmü konusunda farklı görüşler nakledilmiştir. Bazılarına göre kaza edilirken bu orucun peş peşe tutulmasının gerektiğinin delili Übey b. Ka'b'dan nakledilen "فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ مَتَابَعَاتٍ" "Art arda olan diğer günlerde" şeklindeki kıraattir (Ebû Hayyân, 1993: 2/41). Mâtürîdî'ye göre ise oruç peş peşe ya da aralıklı olarak kaza edilebilir. O, bu görüşünü Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs, ve Ebû Hüreyre'den gelen oruç peş peşe ya da aralıklı olarak kaza edilebilir, rivâyetiyle delillendirmiştir. Kaza oruçlarının peş peşe olma şartının zikri geçen sahâbîler tarafından bilinmemesi veya bunu bildikleri halde uygulamalarının mümkün olmadığını bu nedenle yolculuk veya hastalık sebebiyle eda edilmeyen oruçların kazasında art arda olma şartının kanıtlanmadığını ifade etmiştir. Bu durumun benzerinin İbn Mes'ûd'un okuyuşundaki gibi yemin kefaretinde art arda edilmesi gerekli olan oruçta olmadığını çünkü İbn Mes'ûd'un bu kıraatine hiçbir sahâbenin muhalefet etmediğini ve dolayısıyla onun kıraatinin metlûv konumunda olduğunu bildirmiştir. Ayrıca sahâbenin Übey b. Ka'b'ın bu kıraatine muhalif görüşler naklettiğini bu nedenle onun kıraatinin tevâtür hükmünde olmadığını bildirmiştir. (Mâtürîdî, 1426: 2/45-46). Örneklerde görüldüğü üzere Übey b. Ka'b'a atfedilen okuyuşlar âyetin farklı şekillerde yorumlanmasını sağlayarak farklı hükümlerin oluşmasına neden olmuştur.

Sonuç

Seyyidü'l-kurrâ vasfıyla anılan, aşere kurrâsından birçok imamın senesinde yer alan Übey b. Ka'b, kıraat ilminde önemli bir konuma sahiptir. Onun ilk vahiy kâtibi olması, Kur'an'ı öğrenme ve anlamadaki çabası, Kur'an'ı ezberlemesi, Hz. Peygamber'in "Kur'an'ı en iyi bilenlerden biridir" şeklindeki övgüsüne mazhar kılmıştır. Onu kıraat ilminde önemli kılan bir diğer özelliği ise kendisine ait bir mushafının bulunmasıdır. İlk dönem eserlerden günümüze kadar birçok kaynakta ona atfedilen okuyuşlar geniş bir şekilde nakledilmiştir. Ona nisbet edilen okuyuşlar kaynaklarda biçimsel açıdan farklı şekillerde yer almıştır. Bu kıraat vecihlerinin bir kısmı aynı mahrece sahip harflerin birbiri yerine kullanılması, kök harflerinin yer değiştirilmesi, harflerin isbatı-hazfı, fiilin malum-mechul, müennes-müzekker okunması, ismin irab bakımından farklı konumlarda olması şeklindedir. Bu okuyuşların bir kısmı bazen bir kıraat vechi olarak sadece nakledilmekle yetinilmiştir. Bazen de âyetlerin yorumlanmasında kullanılmıştır. Ayetlerin anlaşılmasında, açıklanmasında ve yorumlanmasında kullanılan bu kıraatler tefsir mahiyetindedir ve tamamı şâz kıraatlerdir. Bu bağlamda ona nisbet edilen okuyuşlar kelimenin anlamını, âyetle ilgili yorumlamaları ve açıklamaları desteklemektedir. Bazen de âyetle ilgili yapılan yorumlar arasında kastedilen muhtemel manalar arasındaki tercihte etkili olmuştur.

Çıkar Çatışması Beyanı

"Übey B. Ka'b'ın Kıraat İlmindeki Yeri Ve Ona Atfedilen Kıraatlerin İncelenmesi" başlıklı makale ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında da herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Atik, M. K. (1987). "Übey b. Ka'b ve Kur'an İlimlerindeki Yeri", Kayseri: *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Begavî, E. M. H. M. (1409). *Me'âlimu't-tenzîl*. Riyâd: Dâru Teybe.
- Bennâ, A. M. D. (2011). *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l- kırâati'l-erbeate aşer*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebû Hayyân, M. Y. E. (1993). *Tefsîru'l-bahri'l-muhît*. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Erul, B. (2012). "Übey b. Ka'b", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. c. 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ferrâ, E. Z. Y. Z. (1983). *Me'âni'l-Kur'ân*, Beyrût: 'Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Cinnî, E. F. O. C. M. (1994). *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırâât ve'l-îzâhi anhâ*. Kahire: Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuuni'l-İslâmiyye.
- İbn Ebî Dâvûd, E. B. A. S. (1415/1995). *Kitâbü'l-Mesâhif*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- İbn Hacer el-'Askalânî, A. A. (1415/1995). *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Hâleveyh, E. A. H. A. (t.y.). *Muhtasar fi şevâzzi'l-Kur'ân min kitâbi'l-bedî'*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbî.
- İbn Mücâhid, E. B. A. M. A. (1119). *Kitâbü's-seb' fi'l-kırâât*. Kahire: Dâru'l-Meârif.
- İbnü'l-Cezerî, E. H. Ş. M. M. A. Y. (2006). *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- İbnü'l-Cezerî, E. H. Ş. M. M. A. Y. (t.y.). *en-Neşr fi'l- kirââtî'l-aşr*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Karakuş, A. (2018). *Übey b. Ka'b, İlmi Şahsiyeti, Kıraati ve Tefsirdeki Metodu*. Konya: Hikmetevi Yayınları.
- Kirmânî, E. A. M. E. N. (t.y.). *Şevâzzü'l-kirâât*. Beyrût: Müessesetü'l-Belâğ.
- Kurtubî, E. A. M. A. E. B. (2006). *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân ve'l-mübeyîn limâ tedammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-Furkân*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Mâtürîdî, E. M. M. M. (1426/2005). *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. Beyrut: Darü'l-kütübî'l-ilmîyye.
- Nehhâs, E. C. A. M. İ. (2008), *İ'râbü'l-Kur'ân*. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife.
- Râzî, E. A. F. M. Ö. (1981). *Mefâtihu'l-ğayb*. Lübnan: Dârü'l-Fikr.
- Suyûtî, C. A. E. B. (1426). *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Medine: Merkezü'd-Diraseti'l-Kur'âniyye.
- Taberî, E. C. C. M. C. (2001). *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru'l-hicr.
- Zeccâc, E. İ. S. S. (1408/1998). *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*. Beyrût: Âlemü'l-kütüb.
- Zehebî, E. A. Ş. M. A. O. (1995). *Ma'rifetü'l-kurrâil-kibâr ale't-tabakât ve'l-âsâr*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Zehebî, E. A. Ş. M. A. O. (1402/1982). *Siyeru a'lemi'n-nübelâ*. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle.
- Zemahşerî, E. K. C. M. Ö. A. (1998). *el-Keşşâf'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Riyâd: Mektebetü'l-Übeykân.
- Zührî, E. A. M. S. M. (1421/2001). *Kitâbu't-tabakâtî'l-kebîr*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî.

Extended Abstract

The fact that the Companions witnessed the environment in which the Qur'ân was revealed and that the Messenger of Allah's (pbuh) explanations and performings which related to the verses made the narrations from them important. These features were contributed greatly to the comprehending of the verses of the Qur'ân. Also, the fact that the Companions recite another word similar to or close to it instead of a word mentioned in the Qur'ân, within the framework of the permission of al-ahruf sab'â, contributed to the understanding of the verse and enriched the interpretation of the verse. In addition, the readings attributed to the Companions showed us how the Companions understood the verse. In this context, it is of great importance to know the way the Companions read and interpret the Qur'ân. One of these Companions was Ubay b. Ka'b. The full name of Ubay, known as Abû Tufayl and Abû'l-Munzir, is Ubay b. Ka'b b. Kays b. Ubayd b. Zayd b. Muawiya b. Amr b. Malik b. en-Neccâr. About the date of birth of Ubay b. Ka'b and his life in that period, only the information is given that he was a member of the Banu Najjars branch of the Khazraj tribe in Madinah and was born and raised there. With his service to the Qur'ân and he is known for being the first revelation scribe of the Prophet Mohammad(pbuh) in Madinah. Also, he was also among the Companions who compiled the Qur'ân in the time of the Prophet(pbuh). Ubay himself, he received the Qur'ân from the Prophet (pbuh) himself through the arzâ(submission) method and memorized the entire Qur'ân during his time. Because of his interest in learning and memorizing the Qur'ân, he was praised by the Prophet Mohammad(pbuh) and was given the nickname "sayyidü'l-qurrâ". It is reported that the nickname Abû'l-Munzir was given because of his knowledge of the Qur'ân. According to the narration, the Prophet (pbuh) gave this tag to Ubay because he knew that Ayat al-Kursi was great in terms of position among the verses in the Qur'ân. In addition, Ubay is one of the Qurrâ Companions in the first stratum. Because of this feature, it is included in the sanads of most of the recitation imams. Readings from the recitation scholars the Qurrâs based on Ubay b. Ka'b are as follows: Abû Cafer qirâat Abdullah b. Abbas, Abû Hurairah (d. 58/678), and some companions other than these two, it is based on Ubay b. Ka'b. Nâfi recitation

by Abû Cafer, Abdurrahman b. Hormuz al-A'rec (d. 130/747), Shayba b. Nisah(d. 130/748) to Abu Hurayra through and other successor scholars; over him, it is based on Ubay b. Ka'b (Ibn Mujahid, 1119, pp. 54-64). Recitation of Ibn Kathir, Mujahid b. Jabr(d. 103/721) to via Ibn Abbas; on it, it is based on Ubay b. Ka'b (Ibn Mujahid, 1119, pp. 65-66). Ebû Amr recitation, Mujahid b. Jabr and Sa'îd b. Jubayr (d. 94/713) through Ibn Abbas and it is based on Ubay b. Ka'b (Ibn Mujahid, 1119, p. 83-85). As a matter of fact, there is Ubay b. Ka'b in the recitation documents of Nafi, Ibn Kathir and Abû Amr. Many Companions and Successors who had an important place in the science of qirâah, such as Ibn Abbas, Abdullah b. Saib, Abû Abdurrahman al-Sûlamî were learned recitation from Ubay. Another feature that makes him stand out in the science of recitation is that Ubay has a mushaf of his own. It is reported that the order of the surahs is different, the names of some of the surahs are different, and the qunut prayers are given as two separate surahs in the mushaf of Ubay. In addition, there are readings attributed to Ubay's mushaf in recitation transmissions. In this study, qirâah angles attributed to Ubay b. Ka'b were examined. The readings attributed to him in many sources, from the early works to the present, have been widely transmitted. The readings attributed to him have taken place in different forms in terms of form in the sources. Some of these angles of qirâah are the use of letters of the same origin interchangeably, the replacement of root letters, the proof of letters, the reading of the verb known-unknown, the muannas-muzakkar, the different positions of the name in terms of i'rab. These readings are sometimes only conveyed as a form of recitation to express the difference in recitation. Sometimes these readings were used in the preference of recitations. Sometimes it is used to support the interpretation of the verse. As a matter of fact, some of them express the same meaning and do not create any change in the meaning of the verse. Others changed the meaning of the verse and provided a different interpretation of the verse and added variety to the meaning of the verse. Some of his recitations, on the other hand, supported the meaning of the word in the verse, interpretations and explanations about the verse, enabling the emergence of the meaning of the verse and supporting the understanding of the verse. These recitations, which are used in understanding, explaining and interpreting the verses, are in the nature of exegesis and all of them are shaz qirâahs. In addition, the relationship between the recitations attributed to Ubay and the fiqh interpretations and what kind of reflections on the verse as a result of these interpretations are revealed with the examples given from the exegesis sources.

